

mood within the interaction); cognitive (to have knowledge about the essence of social competence and ways of interaction in society); moral and value (the ability to demonstrate forms of ethical behaviour). The most effective methods of forming social competence are described in the article, such as: "Inquiry Based Learning" method based on the pupil's request (in the process of learning the pupil faces a question or a problem and tries to solve it looking for the answer); ethical conversation aimed at the formation of pupils' skills and abilities of socially acceptable behaviour, and sharing the universal human values. We see the prospects for further scientific research in the use of cloud-oriented technologies by teachers while forming junior pupils' social competence.

Key words: *social competence, elementary school pupils, "Inquiry Based Learning", ethical conversation, games.*

УДК 78:371.315.-057.874

Світлана Кондратюк

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-3850-6731

Наталія Данько

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0003-3689-6307

Ольга Васько

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-5241-0958

Оксана Білер

Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка
ORCID ID 0000-0001-9969-3289
DOI 10.24139/2312-5993/2021.03/413-427

ІНТЕГРАЦІЯ РІЗНИХ ВИДІВ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА В ПОЧАТКОВИХ КЛАСАХ

У статті проаналізовано необхідність та доцільність вивчення учнями початкових класів галузі мистецтва на основі педагогічної інтеграції. Ефективність такого вивчення розглядається шляхом реалізації інтегрованого підходу. Автори доводять, що саме цей підхід дозволить подолати існуючу проблему художньої односторонності здобувача початкової ланки освіти, формуючи здатність цілісного сприймання мистецтва, осягнення й зіставлення різних мов мистецтва засобами художнього порівняння, синтезу та узагальнення. Система художньо-естетичного освітнього процесу початкової школи подано авторами через комплекс конкретно визначених методів, засобів і форм навчання. Також описано власний педагогічний досвід у формі авторського інтегрованого курсу «Світ мистецтва» для учнів початкових класів Нової української школи.

Ключові слова: *мистецтво, види мистецтва, інтеграція, інтегроване навчання, початкова школа, розвиток творчих здібностей, учні початкових класів, уроки мистецтва, інтегровані уроки, Нова українська школа.*

Постановка проблеми. Мистецтво є потужним, ефективним засобом навчання, виховання та розвитку молодших школярів. Саме заняття мистецтвом сприяють швидкому інтелектуальному, творчому розвитку дітей

молодшого шкільного віку, формуванню їх естетичної культури. Музика, образотворче мистецтво, ручна праця, театральний та хореографічний гурток у початковій ланці є джерелом радості та натхнення молодших школярів. Серед окреслених видів мистецтва, зазначимо, що образотворче мистецтво дозволяє учням молодшого шкільного віку впродовж малювання самовиразитися, виявити свої задатки, відобразити внутрішній стан, у кольорах передати власний настрій. Слухання музичних творів для дітей 6-10 років, у яких закладено певний яскравий сюжет, ліричні та, навпаки, моторні веселі мелодії завжди активізують учнів початкових класів, налаштовують на активне сприймання мистецтва та творчість. Майже всім учням початкової ланки подобаються «грати в акторів», перевтілюватися в героїв казок та оповідань, вони беруть участь у підготовці спектаклів, драматизації на уроках мистецтва, готуються до свят та ранків, під час яких мають можливість виступити в ролі актора. Дослідження попередніх років (Белкіна, 2007; Масол, 2006; Рудницька, 2000) показали, що на уроках образотворчого мистецтва найулюбленішим видом творчої художньої діяльності молодших школярів є малювання музичних образів. Прослухавши музичний твір, учні початкових класів уявляють образи, що виникають у їх фантазії, та намагаються відтворити їх за допомогою ліній, кольорів та різноманітних технік малювання. Під час уроків художньої праці учні натхненно витинають, створюючи власні паперові шедеври. Проте, спостерігаючи за мистецькою навчальною та творчою діяльністю дітей молодшого шкільного віку в межах сучасного освітнього процесу, варто наголосити, що традиційне відокремлене навчання різних видів мистецтв не забезпечує якісне формування компетенцій Нової української школи та неповною мірою сприяє реалізації принципа дитиноцентризму. Уроки мистецтва мають бути об'єднані спільною метою та завданнями, що сприятиме досягненню якісно нового рівня мистецької освіти молодших школярів та їх творчого розвитку. Це дозволить сформувати цілісну картини світу, уявлення про мистецтво як єдине, але багатогранне явище у свідомості учнів початкових класів. Досягнення окреслених результатів, із нашого погляду, має забезпечити інтегрований підхід, він дозволяє сформувати ґрунтовні знання про мистецтво, виявити природні задатки кожного учня до певного виду мистецької діяльності, сформувати стійкий інтерес молодших школярів до занять мистецтвом. Також можемо зробити припущення, що саме інтегрований підхід дозволить подолати проблему скорочення годин уроків мистецтва в загальноосвітній середній школі без шкоди якості навчання в мистецькій галузі. Підсумовуючи вищезазначене, передбачаємо, що

своєчасність та необхідність даного дослідження обумовлюється потребою пошуку відповідного науково-методичного забезпечення, що сприяло би якісній реалізації мистецької галузі відповідно до сучасних вимог початкової ланки освіти.

Аналіз актуальних досліджень. Методикою викладання мистецтва в початковій ланці Нової української школи наразі передбачено гармонійне застосування різних видів мистецтва, що підтверджено науковими доробками вітчизняних та закордонних науковців (Белкіна, 2007; Кондратова, 2016; Масол, 2006; Caiman, 2019; Tomljenović, 2015) та ін. Так, наприклад, музика, як мистецтво, що відтворює дійсність у звукових образах, передає її у сприйнятті і почуттях, віддзеркалюючи переходи від одного настрою чи душевного стану до іншого, роботу людської думки, ставлення до життя. На уроках мистецтва учні опановують основними мистецькими знаннями. Під час вивчення музики підґрунтям знань учнів має стати усвідомлення засобів виразності. Так, поняття «музична мова» охоплює виражальні засоби, які належать музичному мистецтву; основні з них – мелодія, ритм, темп, висота звуків, тембр, динаміка.

Театр, як мистецтво синтетичне, поєднує в собі елементи музичного, літературного, образотворчого, декоративно-прикладного, хореографічного мистецтва. Дія є основним засобом виразності театрального мистецтва. Літературний образ впливає на глядача вербально. Музика підсилює переживання, що викликаються візуальними образами спектаклю. Специфіка театрального мистецтва полягає в тому, що поза межами художнього синтезу воно не може існувати. На уроках мистецтва учні дізнаються про те, що театральна вистава народжується завдяки об'єднанню зусиль режисера, акторів, художників, композиторів, гримерів, освітлювачів. На думку Л. Масол, така широка палітра художньо-творчої діяльності дає змогу враховувати потреби, можливості учнів початкових класів, реалізуючи індивідуальний підхід (Масол, 2006). Автор пропонує театральний компонент шкільної мистецької освіти здійснювати за допомогою різних форм і методів від простої сюжетно-рольової гри, що є фрагментом уроку, до створення дитячого театру класу, проведення уроку-вистави. Театральна гра відіграє велику роль у розвитку пізнавальних і творчих здібностей дітей. В ігровій діяльності завдяки активізації емоцій, пізнавальних інтересів, особистість має можливість різнобічного вдосконалення (Данько, 2014, с. 3-13).

Хореографія – вид мистецтва, в основу якого покладено рухи. Споглядаючи різні танці, глядачі ніби «читають» інформацію, розуміють зміст

танцю. Діти молодшого шкільного віку з великим задоволенням рухаються під музику, відтворюють за допомогою різноманітних рухів «настрій музики», передають власні стани або «сюжет» музики, що звучить. Доречно буде під час занять застосовувати різні ігри. Добираючи рухливі ігри, з погляду Е. Белкіної, слід віддавати пріоритет музично-хореографічним іграм. Звуки музики здатні передавати заряд енергії. Танець має стати засобом творчого самовираження, грою-імпровізацією пластичних образів. Автор пропонує на уроках застосовувати форми хореографічних мініатюр, що обмежуються нескладними рухами й не потребують спеціального простору; пластичне інтонування, що супроводжує виконання пісні, танцювальні рухи під час сприймання творів танцювального характеру (Белкіна, 2007). Так, на уроках мистецтва з метою психічного розвантаження, емоційної саморегуляції, варто застосовувати динамічні танцювальні хвилинки з імітацією образів музичних творів. Подібні хореографічні хвилинки відрізняються від виконання звичайних танців домінуванням імпровізаційності й відсутністю правил і стандартів (Масол, 2006).

Ідеї інтеграції різних видів художньої діяльності та критерії поліхудожнього розвитку школярів активно вивчають: Л. Масол, О. Отич, О. Рудницька та ін. Так, О. Отич вважає, що залежно від міри й динаміки взаємовпливу і взаємопроникнення різних мистецтв можна виділити чотири основні види їхньої взаємодії: синкретизм (первинна нерозчленована форма існування мистецтва), комплекс (сукупність різновидів мистецтва, між якими не встановлено стійких зв'язків), інтеграція (стійка єдність самостійних різновидів мистецтва, що утворюється на основі встановлення міцних зв'язків між ними й передбачає можливість їх диференціації), синтез (органічне злиття різновидів мистецтв і на цій основі втрата їхньої автономності та можливості диференціації) (Отич, 2007). Кожен із даних видів взаємодії мистецтв має свою специфіку. Комплекс мистецтв досить часто використовується на заняттях із суміжних дисциплін художньо-естетичного циклу (використання на уроках музики ілюстрацій, репродукцій картин, літературних творів). Беручи до уваги вищезазначене, сфокусуємо увагу даного дослідження саме на інтеграції різних видів діяльності на уроках мистецтва в початкових класах.

Мета статті – проаналізувати проблеми та перспективи сучасних підходів до вивчення галузі мистецтва початкової ланки освіти Нової української школи; довести необхідність використання інтеграції різних видів діяльності на уроках мистецтва як засобу підвищення рівня якості освіти учнів

початкових класів, обґрунтувати доцільність розробки та впровадження авторського курсу «Світ мистецтв» для учнів початкових класів.

Методи дослідження. Протягом здійснення нашого педагогічного дослідження ми застосовували метод аналізу наукової літератури та методичної, періодичної літератури. Спостереження за роботою сучасних учителів початкових класів міста Суми дозволило узагальнити наявний практичний досвід проведення уроків образотворчого мистецтва, виявити труднощі й недоліки проведення інтегрованих уроків у початкових класах. Власний досвід викладання мистецьких дисциплін та узагальнення теоретичних і практичних знань дозволили нам зробити певні висновки, сформувані методичні рекомендації щодо здійснення педагогічної інтеграції в галузі мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Сучасна мистецька педагогіка акцентує важливість подолання художньої однобічності суб'єкта освіти, формування його поліхудожньої свідомості на основі інтеграції знань за принципом галузевого взаємодоповнення та усунення міждисциплінарної відокремленості у викладанні предметів художньо-гуманітарного циклу. Педагогічний вплив мистецтва на особистість учня початкових класів значно посилюється за умови осягнення спільності між окремими видами художньої творчості. О. Рудницька вважає, що зміст предметного навчання мистецтву слід розглядати в інтегрованому контексті – як спорідненість різних елементів знань про особливості розкриття багатоаспектності навколишнього світу, відображення реальності «мовою» ліній, барв, звуків, які людина сприймає за допомогою зору, слуху та інших органів чуття (Рудницька, 2000, с. 233-234). Ми долучаємося до думки, у якій науковець пояснює, що ознайомлення з мистецтвом в освітньому процесі має враховувати три основні аспекти: вивчення окремих видів мистецтва; використання прикладів взаємодії мистецтв (демонстрація близьких за настроєм, стилем, жанром творів музики й живопису з метою посилення їх впливу – інтеграція на рівні комплексу мистецтв); розгляд художнього синтезу, у якому відбувається органічне злиття різних видів художньої творчості (інтеграція на рівні художнього синтезу).

У процесі мистецької освіти на етапі початкової ланки ЗЗСО досить важливим є усвідомлення й засвоєння учнями специфіки художньої мови – сукупності особливих для кожного виду мистецтва виразально-зображальних засобів і прийомів створення художнього образу. Та, слід зазначити, що вони мають сприйматися в комплексі, оскільки досвід при вивченні їх відокремлено відбувається накопичення знань про засоби

виразності лише в одному з видів творчості. Комплексне ж вивчення дозволяє зіставляти різні художні твори та через синтез розкриває процеси взаємопроникнення засобів виразності, ефект їх трансформації в єдине ціле.

На заняттях з образотворчого мистецтва фоном можуть звучати музика, вірші, проза, співзвучні темі, що вивчається. Використання синтезу мистецтв має відбуватися на основі врахування специфіки синтетичних жанрів мистецтва (кіно, театру, анімації) і логічного поєднання окремих їх елементів із матеріалом навчальних дисциплін (вивчення творів синтетичного мистецтва або їх фрагментів; використання їх як дидактичного, ілюстративного матеріалу). Із вищеназваних видів взаємодії мистецтв найбільший педагогічний потенціал має інтеграція. Завдяки більшій, порівняно з синтезом та комплексом різноманітності й рухливості, кількості зв'язків, що виникають у її ході, інтеграція уможливорює зростання кількості варіантів взаємовпливу, взаємопроникнення мистецтв, дозволяє охопити не лише мистецькі явища, але й знання в галузі мистецтва, сприяє досягненню системної цілісності цих знань, їх взаємозв'язків (Рудницька, 2000, с. 233-234).

О. Рудницька вважає, що саме інтегрований підхід, який передбачає різні варіанти, форми, етапи взаємодії мистецтв і сприяє формуванню в особистості цілісної художньої картини світу, набуває пріоритетності в мистецькій освіті. Доцільність застосування даного підходу обґрунтовується тим, що всі різновиди мистецтва мають спільну символічно-образну природу, підпорядковуються загальним художнім законам та закономірностям і водночас володіють специфічними виразними засобами, відповідних способу чуттєвого осягнення світу людиною за допомогою цих мистецтв (Рудницька, 2002).

Система художньо-естетичного навчання, виховання, розвитку молодших школярів буде ефективною за умови постійної взаємодії та інтеграції різних видів мистецтв між собою у процесі цілісного, систематичного впливу на учнів. Інтегроване навчання мистецтву молодших школярів передбачає об'єднання в ціле не лише різних видів мистецтв, а й відповідно різних видів мистецької діяльності. Основними видами діяльності, що, на нашу думку, мають інтегруватися на уроках музики в початковій школі, є: пізнавальна, ігрова, практична, творча, музична. Комплекс мистецтв для учнів початкової ланки освіти має бути інтегровано з різними видами творчої діяльності учнів: співом, малюванням, створенням казок, римуванням, музичною імпровізацією, драматизацією, виготовленням поробок, сприйманням музичних творів та відображенням їх художніх образів. Під час провідної для молодших школярів художньо-практичної діяльності (спів, гра

на інструментах, слухання музичних творів, виконання практичних завдань) відбувається засвоєння необхідних знань, набуття вмінь, формується естетичний досвід. Під час художньо-пізнавальної діяльності відбувається розширення художньо-образних уявлень, засвоєння нового матеріалу. Таке поєднання зумовлено віковими особливостями молодших школярів та єдністю, взаємозалежністю різновидів мистецтва.

Психологічним підґрунтям здійснення інтегрованого навчання виступають вікові особливості молодших школярів, які сприяють інтегрованому навчанню. Оскільки молодшим школярам характерною є швидка втомлюваність, варто постійно піклуватися про своєчасну зміну видів діяльності на уроках, що дозволяє втримати увагу дітей й уникнути їх перевантаження. У молодшому шкільному віці триває функціональний розвиток нервової і серцево-судинної системи, органів дихання, шлункового тракту. Процеси гальмування в молодших школярів переважають над процесами збудження частіше, ніж у дошкільнят, рухливішими стають нервові процеси. Психологи відзначають, що в дітей цього віку яскраво виявляється наслідування, а особливістю їх розумової діяльності є обмеження сприйняттям зовнішніх ознак, понять, явищ. Характерними для учнів початкових класів є поінформованість про навколишнє життя, мимовільність поведінки, а також спостерігається зростання невротичних реакцій у поведінці, невміння зосередитися на роботі, прояви агресії до ровесників.

Засвоєння молодшими школярами навчального змісту, виконання завдань, розуміння явищ, подій потребує створення нових образів. Учні справляються із завданнями тільки тоді, коли уявляють собі те, про що йдеться мова. Створення таких уявлень допомагає учням зрозуміти навчальний матеріал, узагальнити, краще запам'ятати (Масол, 2006). Сприймання стає більш довільним, цілеспрямованим, категорійним. Сприймаючи нові для них предмети і явища, учні початкових класів прагнуть відносити їх до певної категорії об'єктів. Основним джерелом емоцій учнів початкових класів є освітня та ігрова діяльність. До їх емоційної сфери належать переживання нового, здивування, сумніву, радощів пізнання, що стають основою формування пізнавальних інтересів учнів. Молодшим школярам характерний життєрадісний, бадьорий настрій, а причиною афективних станів є розходження між домаганнями і можливостями задовольнити їх прагнення домогтися високих оцінок.

Безпосередність впливу мистецтва базується на потребі наслідування, яка притаманна молодшим школярам, у яких переважає емоційне, щире сприймання будь-якого досвіду. Слід наголосити на тому, що дітям

молодшого шкільного віку для естетичного розвитку ще недостатньо спілкуватися з мистецтвом, їм потрібно допомагати під час прослуховування того чи іншого музичного твору або під час сприймання творів образотворчого мистецтва скеровувати їх увагу, пояснюючи думку художника. Позитивний вплив здійснюється через пояснювальні бесіди під час слухання й виконання чи розучування певного твору або споглядання творів візуальних мистецтв. У роботі з молодшими школярами варто застосовувати такі види діяльності: відвідування концертів, прослуховування музики, читання книжок про музику, композиторів, музикантів, співаків. А щоб музика захоплювала шести-семирічних учнів, варто використовувати ігрові прийоми, добирати ігри з елементами співу і музики (М. Верховинець «Веснянки», Т. Коломієць «Дитячі музичні ігри»). Крім того, важливими є екскурсії до художніх музеїв, зустрічі з художниками, відвідування майстер-класів. Учнім необхідно пропонувати передавати своє сприйняття музичних образів рухами, у малюнку, словами (передавати музичний зміст засобами рухів, жестів, кольору, ліній). Вони можуть зображати казкових персонажів, тваринок відповідно різними мистецькими засобами за власним вибором з метою реалізації задуманого образу. Результати власних педагогічних спостережень дали підстави стверджувати, що особливо стійке позитивне ставлення до музики та образотворчого мистецтва формується під час раннього залучення дітей до світу мистецтва.

Щоб сформувати стійкий інтерес молодших школярів до мистецтва, досягти активного сприймання творів мистецтв на уроках, крім традиційних методів навчання, до яких ми відносимо: художню розповідь, пояснення, демонстрацію, ілюстрування, бесіду за картиною, бесіду за прослуханим музичним твором, аналіз музичних творів, варто застосовувати групу методів активізації навчальної діяльності. До цієї групи методів відносять: ігровий метод, метод вербалізації змісту художніх творів, метод активізації уяви, навіювання, пластично-рухову інтерпретацію музичного матеріалу. Також, із погляду Л. Масол, дієвою є група методів цілісного опанування музичних образів: метод порівняння художніх образів, метод художніх аналогій, метод інтегрованого асоціювання музичних образів (Масол, 2006).

Усі види мистецької діяльності є однаково цінними для розвитку особистості молодшого школяра. Так, наприклад, до музичної або художньої діяльності мають задатки майже всі учні початкових класів. Захоплення їх мистецтвом виникає під впливом дорослих (учителів, батьків, вихователів). Природність і невимушеність, спільне прослуховування музичних творів,

музикування, малювання музичних образів, позитивна атмосфера, яка створюється на уроці – все це необхідні психологічні умови для навчання та творчого розвитку молодших школярів.

Найбільшою популярністю в дітей молодшого шкільного віку користуються твори пісенного жанру, танцювально-ритмічна музика, казки, художні ілюстрації. Сучасні автори (Данько, 2014; Кондратова, 2016; Caiman, 2019) стверджують, що вподобання учнів тісно пов'язані з усвідомленням особливостей різних музичних творів і при цьому велике значення має власний практичний досвід. Вибірковість естетичного ставлення молодших школярів до різних видів мистецьких творів значною мірою залежить від позиції дорослих. Емоційно-сенсорний, естетичний досвід учнів, набутий до школи, є основою формування оціночних критеріїв дітей. Найбільше їм подобається музика, яку слухають рідні й близькі люди, а також улюбленими називають діти такі музичні твори, у яких змальовано конкретні ситуації чи сюжети, де діють знайомі їм герої мультфільмів або казок. Також діти емоційно реагують на твори декоративно-прикладного мистецтва, живопису; вони з інтересом розглядають роботи художників та народних майстрів, намагаючись створювати подібну красу доступними засобами. Важливими складовими інтегрованого уроку в початкових класах є виконання різних видів творчої мистецької діяльності. Найважливішим завданням всіх уроків мистецтва в початковій ланці є формування позитивної мотивації та бажання сприймати мистецтво, пізнаючи його різні грані (Данько, 2013, с. 175-184). Отже, аналізуючи наявні факти практичного здійснення мистецької освіти в початковій ланці, ми намагаємося інтегрувати різні види діяльності, творчі завдання для навчання та розвитку маленьких митців. Спираючись на вищезазначене, визначимо основні завдання методики інтегрованого навчання мистецтва учнів початкових класів Нової української школи: формування стійкого пізнавального інтересу та позитивного мотиву мистецької діяльності; усвідомлення учнями ролі мистецтва в житті людей та в особистому житті; сприяння самопізнанню, рефлексії учнів; виявлення індивідуальних задатків, здібностей до різних видів творчої мистецької діяльності; формування цілісної картини світу (цілісної свідомості); набуття вмінь інтегрувати знання, навички, різні види мистецько-творчої діяльності; усвідомлення себе як носія української культури, представника талановитої, обдарованої нації з мистецьким світосприйняттям.

Для ефективною педагогічної інтеграції слід розуміти основні напрями діяльності учнів початкових класів. Так, серед основних напрямів можливо визначити діяльність, що здійснюється заради задоволення, яке отримує

учень початкових класів за результатами цієї діяльності, спрямованої на досягнення об'єктивно значущого й соціально оцінювального результату. Це розмежування гри і праці, у тому числі й освітньої праці, є важливою особливістю шкільного віку. Період від 6 до 7 років вважається у віковій психології надзвичайно важливим у плані появи психологічних новоутворень, що дозволяють дитині перейти на новий етап вікового розвитку, оволодіти новим видом діяльності – навчанням.

Гра та ігрові ситуації на уроках мистецького циклу сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку художньо-образного мислення, релаксації, забезпечують профілактику психічної втоми, збагачують почуттєву сферу дітей, формують позитивну мотивацію навчання, стимулюють розвиток творчих здібностей, уяви, фантазії. Одним із основних принципів під час першого знайомства молодших школярів з мистецтвом та формування їх стійкого пізнавального інтересу й навчальної мотивації, на нашу думку, має бути принцип «навчатися граючись». Казкові герої допоможуть зробити маленьким школярам перший крок у Світ мистецтва. Вони супроводжуватимуть їх у процесі пізнання, розкриватимуть секрети різних видів мистецтв, художньої творчості. Через сюжетно-рольову гру, що передбачає обов'язкове перевтілення, учні мають ідентифікувати себе з будь-яким героєм (Данько, 2013, с. 175-184).

Беручи до уваги вищезазначені факти, можемо стверджувати, що для інтеграції різних видів діяльності на уроках мистецтва, процес вивчення нового матеріалу можна збагатити різними ігровими ситуаціями, здійснюючи незабутню зустріч із мешканцями мистецької країни. Учителі-практики досить часто створюють ігрові ситуації (учні – митці – мандрівники, які подорожували різними мистецькими країнами). За допомогою визначених засобів виразності їм пропонується описати свої враження, розповісти, продемонструвати, намалювати. Застосування дидактичних ігор також сприятиме кращому запам'ятовуванню нового матеріалу. Доречним вважаємо наводити конкретні приклади можливої інтеграції діяльності, а саме: для закріплення набутих знань, наприкінці вивчення теми пропонується гра «Знавці мистецтв», згідно з якою учням необхідно правильно розмістити вивчені слова в «Словничкові скриньки», поступово розширюючи їх кількість. Скрині, у вигляді великих конвертів, оздоблюються зображенням відповідних символів. Набір термінів для закріплення й систематизації включає нові слова, що вивчалися протягом теми. Вони пишуться великими літерами на картках, що вчитель дістає зі скриньки «Мистецтво» (1 клас – мелодія, колір, балет, художник, театр, пісня, маска, опера, пензлик, декорації, пейзаж,

актор, скульптор, оркестр, хор, танець, витинанка; 2 клас – ансамбль, динаміка, натюрморт, колаж, реєстр, композиція, темп, пейзаж, ноти, орнамент, тембр, колядка; 3 клас – вальс, марина, акорд, пантоміма, анімація, автопортрет, арія, галерея, вертеп, ілюстрація, міміка, картина, маріонетка; 4 клас – графіка, менует, гончарство, рондо, архітектура, писанкарство, композиція, дизайн, макет, симетрія, декор, колаж, варіації, живопис, полонез, імпровізація, килимарство). Згідно з правилами дидактичної гри, отримавши картку, учень має правильно пояснити значення слова і кладе до відповідної скриньки, отримавши бал. Виграє той, хто отримає найбільшу кількість балів (Масол, 2006).

Сучасні уроки музичного мистецтва, образотворчого мистецтва в початковій школі – це багатогранне, цілісне педагогічне явище. Основними видам діяльності на таких уроках є: навчальна, ігрова, творча, музична, образотворча та практична. Л. Масол та Е. Белкіна пропонують на уроках мистецтва застосовувати драматизацію; діалог дійових осіб за певним сюжетом із елементами акторської гри; умовне перевтілення, пантоміму (створення образу за допомогою пластичних рухів, жестів, міміки; пластичні мініатюри, пантоміми-імпровізації), інсценізацію (сценічне виконання твору; казки, образи, сюжети з елементами декорацій, костюмів), театралізацію (інтерпретація певного тексту або події з використанням акторської гри (інтонація, міміка, жести, рухи) та комплексу театральних атрибутів (маски, костюми, реквізити, грим) (Масол, 2006; Белкіна, 2007).

Інтегрований підхід реалізовано Л. Масол у навчальній програмі курсу «Мистецтво» (1-4 кл.), де зміст предметів «Музика» та «Образотворче мистецтво» об'єднане в єдиний тематичний цикл на основі духовно-світоглядної проблематики й збагачене елементами синтетичних мистецтв (хореографія, кіно, театр) (Масол, 2006). Згідно з Державним стандартом початкової загальної освіти України, галузь «Мистецтво» містить змістові лінії, що охоплюють основні види мистецтва: музичне, образотворче, хореографічне, театральне, екранне. Домінантними змістовими лініями залишаються музичне та візуальне мистецтва, зі змістом яких інтегруються елементи інших змістових ліній – синтетичних мистецтв.

Створюючи, за результатами здійсненого наукового пошуку та на основі власної професійної діяльності, авторський навчальний курс «Світ мистецтва» для учнів початкових класів Нової української школи та розробляючи методику інтегрованого навчання мистецтва молодших школярів, ми також намагалися реалізувати інтегрований підхід. У змісті курсу гармонійно реалізовано такі змістові лінії: музика, образотворче

мистецтво, театр, література, декоративно-прикладне мистецтво. На кожному уроці учням початкових класів пропонуються такі види діяльності: спів, малювання, акторська майстерність, слухання музики, імпровізація, рухи під музику. Пізнаючи цілісно мистецтво в усіх його проявах, молодші школярі швидко опановують ази мистецтва, усвідомлюють специфіку різних видів мистецької діяльності та мають можливість обрати для поглибленого вивчення свій «улюблений» вид мистецтва. Характерними особливостями розробленої нами методики інтегрованого навчання мистецтву молодших школярів є:

- базування на гуманістичних засадах особистісно орієнтованого навчання;
- урахування індивідуальних потреб, інтересів, індивідуальних особливостей;
- організація та систематичне здійснення активної творчої діяльності учнів;
- інтегрування змісту навчальної, творчої мистецької діяльності;
- набуття учнями індивідуального творчого досвіду в різних видах мистецької діяльності;
- вивчення музичного та образотворчого мистецтва в тісному зв'язку з іншими видами мистецтва;
- цілеспрямоване здійснення процесу творчого розвитку дітей.

У процесі власної практичної педагогічної діяльності нами були виявлені переваги й недоліки інтегрованого навчання, інтегрованих уроків у початковій школі. Ми переконані, що педагогічним умовам, які визначено розробниками ідеї Нової української школи, відповідають саме уроки інтегрованого типу. Це сприяє збагаченню навчальної інформації, систематизації знань учнів початкових класів в умовах скорочення годин та суцільного інформаційного вибуху. Проте, інтегровані уроки також мають і деякі недоліки: підготовка до уроків інтегрованого типу потребує ретельної, кропіткої роботи, узгодження й систематизації навчального матеріалу з інших навчальних дисциплін початкової школи та резерв часу. Уроки цього типу можуть бути проведені підготовленими вчителями, які обізнані з методикою інтегрованого навчання та мають високий творчий потенціал. Інтегрований урок мистецтва – це результат роботи, «твір мистецтва» креативного вчителя. Інтегровані уроки доцільно застосовувати з метою закріплення, узагальнення знань учнів, створення умов для виявлення та розвитку творчих здібностей. Незважаючи на зазначені труднощі, варто відмітити високий педагогічний потенціал інтегрованого навчання молодших школярів.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, під час інтегрованих уроків, упродовж мистецької взаємодії різновиди мистецтв не дублюються, а навпаки, взаємодоповнюють один одного і цим сприяють більш повному та всебічному розкриттю ідейно-художнього змісту твору, забезпечують цілісність, емоційну силу його впливу на особистість дитини молодшого шкільного віку. Проведене дослідження підтвердило думку про те, що будь-який вид мистецтва, який використовується окремо, не може повною мірою забезпечувати вирішення методичних завдань освітнього процесу. Лише сукупність мистецтв, що утворена на основі їх інтеграції, сприяє гармонійному розвитку особистості, розкриває цілісну художню картину світу і в такий спосіб впливає на формування світогляду учнів початкових класів. Подальшої науково-методичної розвідки вимагають питання створення комплексу інтегрованих уроків образотворчого мистецтва з різними художніми домінантами, або ж однією сталою художньою домінантою як важливою дидактичною складовою сучасного уроку мистецтва. Крім того, у процесі розробки методичних рекомендацій щодо створення системи інтегрованих уроків варто приділяти важливу увагу можливості реалізації принципу активності та індивідуального підходу, що забезпечить якісний розвиток творчої особистості учнів початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

- Caiman, C., Jakobson, B. (2019). The Role of Art Practice in Elementary School Science. *Science and Education*, 28, 153-175.
- Tomljenović, Z. (2015). An Interactive Approach to Learning and Teaching in Visual Arts Education. *Center for Educational Policy Studies Journal*, 5 (3), 75-95. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/282613609_An_Interactive_Approach_to_Learning_and_Teaching_in_Visual_Arts_Education.
- Белкіна, Е. В., Чернуха, В. Г. (2007). *Дорога милосердя*. К.: Навчальна книга (Belkina, E. V., Chernukha, V. H. (2007). *The road of mercy*. K.).
- Данько, Н. П. (2013). Інтеграція видів навчальної діяльності на уроках музики в початкових класах. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання*, 1, 175-184 (Danko, N. P. (2013). Integration of educational activities in music lessons in primary school. *Current issues of art education and upbringing*, 1, 175-184).
- Данько, Н. П. (2014). Педагогічні умови інтегрованого навчання музики молодших школярів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, 9 (43), 3-13 (Danko, N. P. (2014) Pedagogical conditions of integrated music education of junior schoolchildren. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 9 (43), 3-13).
- Кондратова, В. В., Калашнікова, О. В. (2016). Розвиток творчих здібностей учнів у процесі викладання інтегрованого курсу «Мистецтво» в початковій школі. *Актуальні питання мистецької педагогіки*, 5, 38-44 (Kondratova, V.V., Kalashnikov, O. V. (2016). Development of creative abilities of students in the process

of teaching an integrated course "Art" in primary school. *Current issues of art pedagogy*, 5, 38-44).

- Масол, Л. М. (2006). *Загальна мистецька освіта: теорія і практика*: монографія. Київ: Промінь (Masol, L. M. (2006). *General art education: theory and practice*: monograph. Kyiv: Promin).
- Масол, Л. М., Гайдамака, О. В., Белкіна, Є. В., Калініченко, Щ. В., Руденко, І. В. (2006). *Методика навчання мистецтва у початковій школі*: посібник для вчителя. Харків: Веста: Видавництво «Ранок» (Masol, L. M., Haidamaka, O. V., Belkina, Ye. V., Kalinichenko, Shch. V., Rudenko, I. V. (2006). *Methods of teaching art in primary school*: a guide for teachers. Kharkiv: Vesta: Ranok Publishing House).
- Отич, О. М. (2007). *Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти*. Чернівці: Зелена Буковина (Otych, O. M. (2007). *Art in the system of development of creative individuality of the future teacher of professional training: theoretical and methodological aspects*. Chernivtsi: Zelena Bukovyna).
- Рудницька, О. П. (2000). Педагогіка мистецтва: пошуки, перспективи *Професійна освіта: педагогіка і психологія*, II, 233-234 (Rudnytska, O. P. (2000). Art pedagogy: searches, prospects. *Professional education: pedagogy and psychology*, II, 233-234).
- Рудницька, О. П. (2002). *Педагогіка: загальна та мистецька*. К.: АПН України, ІПППО України (Rudnytska, O. P. (2002). *Pedagogy: general and artistic*. Kyiv: Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine Institute of Educational Problems).

РЕЗЮМЕ

Кондратюк Светлана, Данько Наталья, Васько Ольга, Билер Оксана. Интеграция различных видов деятельности на уроках искусства в начальных классах.

В статье проанализировано целесообразность изучения младшими школьниками всех видов искусства на основе интеграции. Эффективность такого изучения рассматривается в связи с возможностью формировать целостное представление школьников об искусстве благодаря реализации интегрированного подхода. Именно этот подход позволит преодолеть существующую проблему отсутствия целостного представления об искусстве учеников начальной школы. Важным заданием педагогов является формирование у школьников способности к познанию окружающего мира и человека средствами искусства, путем изучения, сопоставления различных «языков» искусства. Система художественно-эстетического образовательного процесса начальной школы представлена авторами через взаимосвязь специфических методов, средств и форм обучения. Также в статье описан опыт реализации авторского интегрированного курса «Мир искусства» для учащихся начальных классов Новой украинской школы.

Ключевые слова: искусство, виды искусства, интеграция, интегрированное обучение, развитие творческих способностей, начальная школа, виды художественной деятельности, ученики начальных классов, Новая украинская школа.

SUMMARY

Kondratiuk Svitlana, Danko Nataliia, Vasko Olha, Bilier Oksana. Integration of Different Activities at the Art Lessons in Primary School.

The article analyzes the necessity and expediency of studying the field of art by primary school pupils in a comprehensive way. The effectiveness of such a study is considered through an integrated approach. The authors prove that this approach will allow to overcome the existing problem of an artistic one-sidedness of the elementary level of education, forming the ability to comprehend and compare different languages of art by means of artistic synthesis. The system of artistic and aesthetic educational process of the

primary school is presented by the authors through a set of specifically defined methods, tools and forms of education. The article describes the author's course "The World of Art" for pupils of elementary grades of a new Ukrainian school.

In the process of our teaching activity we have revealed some advantages and disadvantages of the integrated learning and integrated classes at primary school. We are convinced that the integrated classes correspond to the conditions defined by the New Ukrainian school. Such classes favour enrichment of knowledge, systematisation of the primary school children's knowledge in the context of the class hours shortening and informational burst in the whole. However, the integrated classes have certain shortcomings. Such classes enablement needs a careful piece of work, coordination and systematization of the learning material due to the other learning subjects in primary school as well as lack of time. Such classes may be conducted by the teachers having experience in the methodology of the integrated learning and high creative potential. Integrated Arts lesson is a result of creative teacher's work, a kind of work of art. It is reasonable to make integrated classes aimed at consolidation of knowledge and development of the creative possibilities. In spite on such difficulties it should be mentioned the high teaching potential of the integrated learning of younger schoolchildren.

Thus, during the artistic integration, different art forms don't duplicate. They complement each other, provide holistic and rounded interpretation of the message and artistic impact of the piece of a creative work. They also have a great emotional influence upon the personality. The study has proved that any kind of Fine Arts been used apart can't provide the methodological aims achievement to the full extent. Only the artistic complex created through integration favours harmonious development of a child's personality, opens the artistic worldview in the whole and influences the primary school children's world view forming.

Keywords: *art, artistic integration, types of art, integration, integrated learning, primary school, learning material, primary school pupils, artistic complex created, development of a child's personality, New Ukrainian School.*

УДК 378.147.018.43: 37.091

Інна Лебідь

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID ID 0000-0001-9221-2067

DOI 10.24139/2312-5993/2021.03/427-440

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Метою даної статті є визначення проблем та характеристика перспектив формування екологічної свідомості дітей молодшого шкільного віку в умовах організації освітнього процесу, розкриття змісту й сутності екологічної освіти та виховання дітей молодшого шкільного віку; доведено, що досягнення кінцевої мети екологічної свідомості особистості обумовлюється історичними й освітніми причинами і утворює певний тип стосунків, поведінки та діяльності щодо пізнання і практичного освоєння навколишнього середовища.

Ключові слова: *екологічна освіта, екологічна свідомість, гуманність, екологічна ситуація, екологічне виховання.*

Постановка проблеми. Не можна відокремити наше життя від навколишнього середовища, де ми живемо, а тому не можна спокійно